

Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.)
KOMUNISTICKÉ PRÁVO V ČESKOSLOVENSKU
Kapitoly z dějin bezpráví

Stanislav Balík
ADVOKACIE

Vzor citace:

Balík, S. Advokacie. In Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, 2009, str. 892-911. Přístupné na <http://www.komunistickepravo.cz>

Tato kapitola byla v plném znění zveřejněna ke studijním a výzkumným účelům na internetových stránkách

<http://www.komunistickepravo.cz>

Všechna práva vyhrazena.

Stanislav Balík
Advokacie

Obsah

1. Úvodní úvahy
2. Likvidace advokátní stavovské samosprávy (25. února – 31. prosince 1948)
3. Období likvidace nezávislé soukromé advokacie (1. ledna 1949 – 31. prosince 1951)
4. Období třídní „marxistické“ advokacie a počátků politického uvolnění (1. ledna 1952 – 18. července 1963)
5. Socialistická advokacie před tzv. Pražským jarem, v jeho průběhu a počátcích normalizace (19. července 1963 – 31. prosince 1975)
6. Advokacie v období normalizace (od 1. ledna 1976 do pádu totalitního režimu)
7. Závěrečné úvahy

ADVOKACIE

STANISLAV BALÍK

ZÁKLADNÍ LITERATURA: Balík, S. Advokacie včera a dnes. Nakl. Aleš Čeněk: Plzeň, 2000; Balík, S. Minulost, přítomnost a perspektivy advokacie. Vydavatelství ZČU: Plzeň, 1998; Balík, S., Miksová, J. (eds.) Z minulosti advokacie. Linde: Praha, 2005; Kalenská, R. Lexikon Otakara Motejla, Nakl. Lidové noviny: Praha, 2006; Kerecman, P. Kapitoly z dějin advokacie na území Slovenska s přihliadnutím na územie Podkarpatskej Rusi v období 1848–1948. Penelopa: Košice, 2005; Kober, J. Advokacie v českých zemích v letech 1848–1994. Praha, 1994; Manik, R. Z dějin advokacie na Slovensku. Nákl. vlastním: Košice, 2005; Váhala, R. Smrt generála. Melantrich: Praha, 1992.

1. Úvodní úvahy

Popsat osudy advokacie v komunistickém státě, resp. v Československu let 1948–1989, je nepochybně velká výzva a – mělo-li by se jednat o syntézu postavenou na bohaté znalosti pramenů a faktografii – úkol, který je nad síly jednotlivce.

Prvým problémem, který se tak nad tímto tématem naskytá, je již samotný výběr autora.

Vezmu-li v úvahu dvě krajní možnosti, na straně jedné by stál právní historik či historik, který v dané době jako dospělý nežil a jako právník tudíž nepůsobil,¹ mající tedy možnost s odstupem usilovat o maximální objektivitu, píšící však i dnes pro několik generací čtenářů se znalostí dobové atmosféry, na druhé straně pamětník, který v advokacii prožil celé nebo alespoň část období komunistické totality, či dokonce i předúnorovou etapu.² Zde by přicházely v úvahu spíše případné paměti; ty ale – pokud existují – zůstávají dosud často nezveřejněné a nepřístupné. Jediným z tohoto okruhu, kdo shromáždil a publikoval podrobný materiál o letech 1948–1989 včetně doslovných úplných citací řady oficiálních pramenů, byl brněnský advokát a historik advokacie Jan Kober (1911–1999).³

¹ Historii tohoto období takto mohl zpracovat např. Kerecman, P. Kapitoly z dějin advokacie na území Slovenska s přihliadnutím na územie Podkarpatskej Rusi v období 1848–1948. Penelopa: Košice, 2005, str. 291–297, či Manik, R. Z dějin advokacie na Slovensku. Nákl. vlastním: Košice, 2005.

² Soubor vzpomínek brněnského advokáta J. Pospíšila s názvem „Likvidace advokacie po vítězství KSČ v únoru 1948“, nepublikováno. Kopii vzpomínek mám k dispozici.

³ Srov. Kober, J. Advokacie v českých zemích v letech 1848–1994. Praha, 1994, str. 128–232. O autorovi též Skácel, J. Odešel Jan Kober, Bulletin advokacie, 2000, č. 1, str. 80–81.

Autor tohoto příspěvku, stojící kdesi mezi dvěma vyznačenými póly, má možnost předložit kombinaci výsledků historického bádání pro starší období a „bájně vyprávění starce“ pro etapu novější. Vyjevuje se tak zde však další problém, kterým je stav pramenů.

Kvantitou nejbohatší jsou pochopitelně prameny vzniklé v letech 1948–1989 oficiální, či cenzurované. Tyto prameny jsou hojně k dispozici v tištěné podobě, Sbírkou zákonů počínaje a časopisem Zprávy advokacie či Bulletin advokacie konče.

Písemných pramenů „z druhé strany barikády“ je oproti pramenům oficiální provenience minimum. Tam, kam nesahá autorova paměť, dosahuje „bájně vyprávění“ starších „starců“, nesporně těž subjektivní, nepochybně poznamenané okolností, že „*fama crescit eundo*“.

Jakou tedy zvolit metodu?

O historii advokacie jsem začal psát před více než dvaceti lety z pohledu vnějšího pozorovatele s cílem nastavit zrcadlo s obrazem advokacie v období jejího zlatého věku.⁴ Využil jsem posléze možnosti stát se advokátem a následně reprezentantem české advokacie, abych mohl vstřebat advokátský způsob myšlení i atmosféru uvnitř advokacie v demokratickém prostředí. Byla-li k tomu příležitost, zabýval jsem se jako historik či expert poznáváním úlohy a postavení advokacie v různých totalitních režimech minulých i současných. Maje pověst sběratele informací z oboru historie advokacie, měl jsem možnost vyslechnout stovky faktografických informací a názorů, aniž bych je – což si nepřestanu vyčítat – stíhal kromě uložení do paměti zpracovat tak, jak káže historické či advokátské řemeslo.

Za dané situace jsem si plně vědom toho, že následující výklad nemůže být právně-historickou studií v pravém slova smyslu, ale pouhou k další diskuzi a dalšímu zpracování předloženou ukázkou stavu uchování historické paměti v mysli poučeného laika, směsicí faktografie, mozaikou názorů, myšlenek a otevřených otázek.

Pojem advokacie bývá tradičně používán ve více významech. V prvé řadě je to samozřejmě advokacie jako právní instituce, dále advokacie jako stav a konečně advokacie jako souhrn životních osudů osobností, které toto právní povolání vykonávaly nebo vykonávají.

Pojmy advokacie či advokát nelze pro to které období plnohodnotně a správně použít bez znalosti jejich skutečného obsahu, který je dán právě dobovým postavením advokacie jako právní instituce, stavu a těch, kteří jsou či byli advokáty.

⁴ Poprvé srov. Balík, S. Pražští advokáti před sto lety (1887). Documenta pragensia, VIII, 1988, str. 177–205. Období let 1948–1989 jsem zpracoval mj. ve skriptech Balík, S. Minulost, přítomnost a perspektivy advokacie. Vydavatelství ZČU: Plzeň, 1998, str. 53–68. Tímto příspěvkem pak navazuji na svůj referát Likvidace soukromé advokacie v českých zemích v letech 1948–1951, přednesený na II. konferenci o historii advokacie, konané dne 25. 11. 2005 v Kutné Hoře. Sborník z této konference – Balík, S., Miksová, J. (eds.) Z minulosti advokacie. Linde: Praha, 2005.

Pro stanovení periodizace období let 1948–1989 se pak nabízejí dvě kritéria. Jedno z nich je dáno mezníky obecné periodizace československých dějin, druhé podle roků vydání jednotlivých zákonů o advokacii. Přiklonil jsem se k druhé variantě, resp. jisté kombinaci, neboť při úvahách o dobové advokacii nelze abstrahovat od ostatních dobových souvislostí.

V období komunistické totality platilo na území dnešní České republiky postupně pět zákonů o advokacii,⁵ a to :

- zákon č. 96/1868 ř. z., platném znění, od 25. února 1948 do 31. prosince 1948,⁶
- zákon č. 322/1948 Sb., o advokacii (advokátní řád) (dále jen „zákon z r. 1948“), účinný od 1. ledna 1949,
- zákon č. 114/1951 Sb., o advokacii (dále jen „zákon z r. 1951“), účinný od 1. ledna 1952,
- zákon č. 57/1963 Sb., o advokacii (dále jen „zákon z r. 1963“), účinný od 19. července 1963, a
- zákon č. 118/1975 Sb., o advokacii (dále jen „zákon z r. 1975“), účinný od 1. ledna 1976 až do konce období totalitního režimu.

Přejdeme nyní k přiblížení osudu advokacie v jednotlivých dílčích etapách.

2. Likvidace advokátní stavovské samosprávy (25. února – 31. prosince 1948)

Období od 25. února 1948 do 31. prosince 1948 lze charakterizovat jako etapu likvidace advokátní stavovské samosprávy.

Likvidace stavovské samosprávy probíhala oněch deset měsíců a pět dnů po dvou hlavních liniích, a to faktické, jež byla provedena převzetím agendy obou advokátních komor v českých zemích akčním výborem a správními komisemi, a „právní“, spočívající v přípravě a přijetí nového poúnorovým režimem připraveného zákona o advokacii.

Faktické převzetí advokátních komor proběhlo velmi rychle. Již 25. února 1948 se v bytě advokáta a blízkého Gottwaldova spolupracovníka Zikmunda Steina poprvé sešel Akční výbor advokátní komory.⁷ Na převzetí Advokátní komory v Čechách správním výborem pak vzpomínal ve svých nepublikovaných Pamětech⁸ poslední podle advokátního řádu z r. 1868 zvolený prezident této Komory Antonín Klouda (1871–1961) takto:

⁵ Texty těchto zákonů kromě Sbírky zákonů přináší např. Balík, S., Keller, R. Česká advokacie v dobách zkoušky (Právní předpisy o advokacii z let 1948–1994), zvláštní číslo Bulletinu advokacie, květen 1995; Balík, S. Advokacie včera a dnes. Nakl. Aleš Čeněk: Plzeň, 2000.

⁶ Podrobnější přehled předpisů platných v tomto období je mj. uveden v derogačním ustanovení § 40 zákona č. 322/1948 Sb., o advokacii (advokátní řád).

⁷ Srov. též Pospíšil, cit. výše, pozn. č. 2.

„Prvého března 1948 – kdy jsem po nemoci (recidivě zápalu plic), která mne upoutala na lože na celý měsíc únor, přišel jako prezident advokátní komory v Čechách úřadovat opětně do advokátní komory, obdržel jsem téhož dne dopoledne dekret ministra spravedlnosti, jehož nejlepším přítelem a úředním kolegou byl tehdy dr. Alexej Čepička, kterým se rozpouští valnou hromadou advokátů po zákonu zvolený výbor advokátní komory a zřizuje se správní komise. I odevzdal jsem ihned úřadování v komoře ustanovenému předsedovi správní komise, rozloučil se se všemi shromážděnými úředníky a úřednicemi i zaměstnanci a za krátko potom jsem se i výkonu advokacie vzdal (8. dubna 1948).“

Antonín Klouda se sice mýlil v osobě ministra spravedlnosti, jímž byl tehdy Alexej Čepička (1910–1990) osobně, nicméně popisuje další zajímavé souvislosti, dokreslující odlišnost komunistického režimu. Alexej Čepička byl – jak lze vyčíst z Kloudových pamětí – spolu a Antonínem Kloudou a jeho syny vězňem v koncentračním táboře v Osvětimi a jako zdravotník jim pomáhal, po osvobození se k nim – jak se ukáže ještě dále – zachoval zcela chladně a odmítavě.

Z této vzpomínky a popisu vývoje v Moravské advokátní komoře podaného Janem Pospíšilem plyne, že advokátní komory ztratily samosprávný ráz již záhy po únorových událostech, jejich řízení se ujaly akční výbory a správní komise.⁹ „Akční výbor advokátní komory pro Čechy“ např. na cyklostylovém formuláři s datem 3. března 1948 vydával potvrzení o tom, že příslušný advokát „je zatím oprávněn vykonávat advokacii a zastupovat strany před soudy a úřady podle §u 8 adv. řádu“.¹⁰

Je zřejmé, že někteří advokáti v tomto složitém období vyčkávali s nadějí, že se situace vyvine k lepšímu. Volili tak vyčkávací taktiku, často pod různými záminkami např. žádali o pozastavení výkonu advokacie. Příkladem může být osud pražského advokáta a předsedy Latinsko-americké československé obchodní komory v Praze Františka Fouska (1889–?), který „1. dubna 1948 odjel do ciziny s vědomím všech příslušných úřadů na studijní cestu po Latinské Americe“ s tím, že „tomuto studiu hodlám věnovat dobu jednoho roku“, což ale nezabránilo tomu, aby byl akčním výborem již 24. května 1948 „trvale vyloučen z advokacie“.¹¹

Zákon o advokacii č. 322/1948 Sb. Byl v Národním shromáždění přijat na schůzi konané dne 22. prosince 1948. Při projednávání návrhu zákona vystoupil s projevem na téma tzv. zlidovění soudnictví ministr spravedlnosti Alexej Čepička, který na adresu chystaných změn v advokacii mj. řekl:

„Má-li se naše soudnictví v takovém rozsahu proměnit v organizaci, která tvoří organickou část lidově demokratické soustavy, pak bude nutno reformovat také advo-

⁸ Citované nepublikované strojepisné paměti Antonína Kloudy mám v kopii k dispozici ve své knihovně.

⁹ Srov. Pospíšil, cit. výše, pozn. č. 2.

¹⁰ Srov. Matrika České advokátní komory (dále jen „matrika ČAK“). Osobní spis advokáta Františka Fouska, nar. 1. července 1889.

¹¹ Tamtéž.

kacii. V její dnešní podobě se obráží starý kapitalistický svět se všemi nešvary, jak je známe z předmnichovských poměrů a z kapitalistické morálky. Honba za ziskem ve spleti starých zákonů a nařízení umožňovala výkon advokacie, který je neslučitelný se zásadami lidové demokracie. Jen ojedinele a jako vzácné výjimky pracovali advokáti v souladu s budovatelskými úkoly pracujícího lidu a jen ojedinele dovedli dát advokacii náplň, která by z ní učinila užitečný a prospěšný nástroj budování. Podle vzoru těchto poctivých a čestných advokátů chceme ozdravit poměry v advokacii. Domníváme se, že advokacie má ještě i dnes své oprávnění a příležitost, aby se osvědčila. Proto budou moci napříště vykonávat advokacii jen ti, kteří po každé stránce osvědčí činy a skutky, že chtějí poctivě pomáhat soudům a sloužit pracujícímu člověku. Krajská sdružení advokátů budou napříště dbát toho, aby výkon advokacie byl rovnoměrně rozložen po celém území státu, a tak aby se odstranil na jedné straně nadbytek advokátů jako např. v Praze, a na druhé straně jejich nedostatek, např. v pohraničí. Advokáti budou pracovat v kanceláři jako doposud a starat se, aby právní pomoc byla poskytnuta z hlediska bezpečnosti státu i v zájmu jednotlivce tak, aby byla zajištěna zdravá hospodářská prosperita těchto kanceláří. Proto také sdružení bude přidělovat koncipienty podle potřeby a do jednotlivých kanceláří, a tak bude zabráněno tomu, aby práce kvalifikovaných sil byla vykořisťována. Každý advokát bude mít zájem, aby poctivou prací dokázal, že práce advokáta oprostěná od nezdravých vlivů kapitalistické minulosti může být přínosem. Nikdo, kdo bude poctivě plnit toto poslání, nemusí mít obavu o obživu.¹²

Zákon o advokacii z r. 1948 podepsali prezident republiky Klement Gottwald, předseda Národního shromáždění Oldřich John, předseda vlády Antonín Zápotocký a ministr spravedlnosti Alexej Čepička. Nutno poznamenat, že Oldřich John (1907–1961) byl již v r. 1935 prostějovským advokátem a že dráhu kandidáta advokacie za sebou měl i Alexej Čepička. Zákon pak vstoupil – jak bylo již řečeno – v účinnost dnem 1. ledna 1949.

Obdobný osud, jaký postihl advokátní komory, ostatně čekal i na advokátní spolky, včetně Jednoty kandidátů advokacie a – jak bude ještě řečeno dále – nadace. Lze také předpokládat, že již v tomto období začalo drancování ve spisovných advokátních komorách a že již tehdy se nenechavé ruce chopily prvních dnes ztracených portrétů presidentů komory a disciplinární rady umístěných v zasedací místnosti v prvním patře Kaňkova paláce¹³ i v prostorách Moravské advokátní komory.

¹² Srov. Čepička, A. Zlidovění soudnictví. Řeč ministra spravedlnosti dr. Alexeje Čepičky v Národním shromáždění 22. 12. 1948. Ministerstvo informací a osvěty: Praha, 1949, str. 118–119.

¹³ O této portrétní galerii se zmiňuje např. Maria, J. Advokáti. Nakl. L. Mazáč: Praha, 1937, str. 177. Vzpomínám si, že v 90. letech 20. století se ČAK neúspěšně soudila o vydání jednoho z obrazů s Jaromírem Růžičkou, jenž v rámci obrany tvrdil, že mu byl obraz ukraden z kanceláře, a proto rozsudek zněl toliko na náhradu škody. Autorem kopií či replik obrazů, visících na místě původních originálů, je akad. malíř Radomil Klouza. Vernisáž se konala dne 9. října 2002. Srov. Machová, J. Vernisáž portrétů vynikajících představitelů advokacie v českých zemích, Bulletin advokacie č. 1/2003, str. 98.

3. Období likvidace nezávislé soukromé advokacie (1. ledna 1949 – 31. prosince 1951)

Období účinnosti zákona o advokacii z r. 1948 lze označit za etapu likvidace nezávislé soukromé advokacie. Na slova Alexeje Čepičky pronesená 22. prosince 1948 záhy došlo. Léta 1949–1951 pak proběhla ve znamení přechodu od nezávislé a soukromé ke státem řízené advokacii, persekuce pounorovému režimu nepohodlných advokátů, likvidace soukromých advokátních kanceláří, souběžně probíhající tzv. právnícké dvouletky a začínajících politických procesů.

Zákon o advokacii z r. 1948 stanovil, že advokacii lze vykonávat pouze v krajských sdruženích advokátů. Podle citovaného zákona tvořila strukturu orgánů advokacie krajská sdružení advokátů (dále jen „KSA“), sídlící zpravidla v sídlech krajských soudů, a Ústřední sdružení advokátů se sídlem v Praze. Nelze si nevšimnout, že počínaje 1. lednem 1949 byla unifikována česká a slovenská advokacie a že zákon o advokacii z r. 1948 je tak prvním předpisem tohoto druhu, který platil na celém československém území.¹⁴

Dohled nad výkonem advokacie, činností KSA a Ústředního sdružení advokátů a všech jejich orgánů vykonávalo podle zákona o advokacii z r. 1948 ministerstvo spravedlnosti. Z důvodu veřejného zájmu mohl ministr spravedlnosti orgány KSA či Ústředního sdružení advokátů rozpustit, odvolat nebo zastavit jejich činnost. K dočasnému plnění úkolů těchto institucí mohlo ministerstvo spravedlnosti ustanovit správní komisi. Správní komise tak stála zprvu i v čele Ústředního sdružení advokátů. V jejím čele se vystřídali pražský advokát Zikmund Stein (1888–?) a advokát z Uherského Hradiště František Hruška (1906–1978).¹⁵

Orgány KSA byly jinak podle zákona o advokacii z r. 1948 členská schůze, výbor a předseda. KSA řídila výkon advokacie ve svých územních obvodech, přijímala a vylučovala členy-advokáty, určovala jim sídlo a vedla jejich seznam. Orgány Ústředního sdružení advokátů byly schůze delegátů krajských sdružení, předsednictvo a předseda. Ústřední sdružení advokátů dohlíželo na činnost KSA, mělo právo rušit nebo měnit jejich opatření a vydávat pro ně závazné směrnice. Nelze přehlédnout, že nejednou aktivně v „nové“ advokacii působili ti, kteří předtím stáli v čele jako řádně zvolení funkcionáři stavovské samosprávy. Jako příklad lze uvést část členů výboru Moravské advokátní komory v čele s prezidentem Josefem Slezákem (1880–1949), v Praze lze zmínit např. náměstka presidenta komory zvoleného na valné hromadě konané 6. října 1946

¹⁴ V období prvé československé republiky byla připravena osnova sjednoceného advokátního řádu, která však neprošla zákonodárným procesem. Viz též sborník První odborový sjezd československých právníků. Nákladem Ústředí československých právníků: Praha, 1936, str. 131–137.

¹⁵ Srov. Kober, cit. výše, pozn. č. 3, str. 130, 134–135.

komunistu Theodora Bartoška (1877–1954) či samotného Zikmunda Steina, který byl od r. 1946 členem kárného senátu Nejvyššího soudu.¹⁶

Činnost shora zmiňované správní komise spočívala hlavně v rozhodování o tom, kdo bude či nebude převzat do krajského sdružení advokátů. Rozsah tohoto příspěvku neumožňuje zmínit osudy všech předúnorových advokátů. O tom, že likvidace advokátních kanceláří proběhla v masovém měřítku, svědčí i statistické údaje, dle nichž se počty advokátů v českých zemích z 3 845 v roce 1938 do roku 1951 snížily na 570. Zde se však vrátím ke shora naznačené úvaze o trojím významu pojmu advokacie, neboť právě v tomto období se mnohdy definitivně rozešly osudy a životní cesty těch předúnorových advokátů, kteří ve výkonu povolání v proměněné koncepci mohli pokračovat, a těch, pro které tato možnost byla uzavřena. Seznam likvidovaných kanceláří včetně jmen likvidátorů přináší Úřední list č. II. z tohoto období.

Do KSA byli převzati ti advokáti, u nichž byla shledána požadovaná míra „oddanosti lidově demokratickému zřízení“. Přijatý člen KSA měl podle § 13 zákona o advokacii z r. 1948 složit slib tohoto znění: „Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení, že při poskytování právní pomoci stranám, zastupování a činnosti před soudy a jinými orgány a při plnění ostatních povinností budu zachovávat zákony a nařízení a přispívat k zachování a upevnění lidově demokratického právního řádu a že budu své povolání vykonávat podle svého nejlepšího vědomí k prospěchu lidu a státu.“

Z osobních spisů, které se dochovaly v matrice České advokátní komory, je zřejmé, že advokát převzatý do KSA měl rovněž podepsat písemné vyhotovení textu slibu. Ztráta nezávislosti byla tímto aktem formálně završena.

Převzetí advokáta do krajského sdružení zdaleka neznamenal zachování předúnorového stavu toliko pod jinou hlavičkou. Agenda advokacie se značně omezila, ustanovení § 22 zákona č. 322/1948 Sb. zmocňovalo ministra spravedlnosti udělit zaměstnancům národního podniku oprávnění zastupovat národní podnik před soudy v případech, v nichž bylo předepsáno zastupování advokátem. Totéž platilo i o zaměstnancích jednotné odborové organizace pro jejich zastupování a pro zastupování členů (jejich rodinných příslušníků) též organizace ve sporech vzniklých v souvislosti s konáním práce za úplatu. Vedle civilistické agendy, běžných obhajob, často *ex offio*, se pro „spolehlivé“ advokáty otevřela již v tomto období oblast nezájda „obhajoby“ před Státním soudem či v politických procesech.

I když advokacie byla v tomto období systematicky decimována, našli se takoví advokáti, kteří v politických procesech projevili osobní statečnost nebo alespoň snahu o projev jisté dávky nezávislosti. V těchto souvislostech bývají zmiňováni Rostislav Váhala při obhajobě divizního generála Heliadora Píky

¹⁶ Srov. Valná hromada Advokátní komory pro Čechy v Praze, Právní praxe, 1946 (roč. X), str. 224.

v lednu 1949 či Miloš Čerovský při obhajobě Františka Přeučila v procesu s Miladou Horákovou a spol. Rostislav Váhala později napsal, že „[...] být v té době advokátem a obhájcem bylo utrpením, protože platila zásada, že revoluční doba nepotřebuje práva, zákony si dělá lid podle své potřeby. A upozorňovat na nezákonnost postupu znamenalo vzít na sebe stín třídního nepřítele.“¹⁷

Skupina těch, kteří nebyli převzati do KSA je – jak již bylo naznačeno – daleko početnější než skupina advokátů převzatých. Tuto druhou skupinu pak lze dále členit podle toho, zda advokát nepokračoval z důvodu věku, emigroval, byl vězněn, bylo mu umožněno pokračovat v úřednickém povolání nebo v rámci akce „77 tisíc z administrativy do výroby“ skončil v dělnickém povolání. Příklady, které dále zmíním, byly získány spíše metodou sondy, a tedy nechť slouží jako demonstrativní.

Jedním z vězněných byl spoluobviněný v procesu s Miladou Horákovou a spol. pražský advokát Jiří Křížek, odsouzený k trestu odnětí svobody v délce 22 let. V Brně byli Státním soudem odsouzeni k několikaletému trestu odnětí svobody advokáti Lidmila Kindlová a Václav Řehořka.¹⁸ Trestní stíhání se nevyhnulo ani rodině Antonína Kloudy. O okolnostech napsal v Pamětech Václav Černý: „Na prahu června 1951 proces s ‚velezrádnými špiony‘ inženýrem Alfrédem Plockem a druhy. Inženýr u nás zastupoval americkou firmu Standart Electric, která se chtěla u nás obchodně uchytit a prostřednictvím Plockovým jednala s naším ministerstvem pošt, jak se slušelo a patřilo. Tři odsudky smrti. Ten Plocek měl ženu a dítě. V skupině i advokát dr. Jiří Klouda, jehož bratra Vladimíra popravili nacisté, on sám strávil válku v koncentráku, dokonce tam měl za druha Čepičku, teď dostal 12 let. Telegramy Čepičkovi, Gottwaldovi, Slánskému: výsměch.“¹⁹

Věznění se nevyhnuli ani kandidáti advokacie, vězněn byl tak i poslední předseda Jednoty kandidátů advokacie Jaroslav Havelka (1918–2000),²⁰ který se mohl k advokacii vrátit až v roce 1965.

Obdobou věznění bylo zařazení do tábora nucených prací. Jedním z těch, kteří byli kvalifikováni jako „třídní nepřítel“, byl i bývalý prezident Moravské advokátní komory Jaromír Appel (1900–1958), který byl zařazen mj. do uranového dolu Nikolaj na Jáchymovsku.²¹

Některým advokátům se podařilo před komunistickou zvůlí uprchnout, do emigrace tak odešel např. advokát a v letech 1945–1947 vedoucí prokurátor mi-

¹⁷ Srov. Váhala, R. Smrt generála. Melantrich: Praha, 1992. Citováno podle O. Letáčková, Advokacie v Plzni v letech 1918–1955. In: Balík, S., Machová, J. (eds.) Z minulosti advokacie. Linde: Praha, 2005, str. 91.

¹⁸ Srov. Kober, cit. výše, pozn. č. 3, str. 133, 140–141.

¹⁹ Srov. Černý, V. Paměti, III. (1945–1972). Brno, 1992, str. 330.

²⁰ Srov. též Balík, S. Za JUDr. Jaroslavem Havelkou, Bulletin advokacie č. 8/2000, str. 109–110.

²¹ Srov. Kober, cit. výše, pozn. č. 3, str. 133.

mořádného lidového soudu v Praze, hlavní žalobce v procesu s K.H. Frankem, K. Daluegem a s henleinovskými poslanci Jaroslav Drábek (1901–1996), který v letech 1950–1971 působil jako komentátor Hlasu Ameriky.

Mnozí advokáti s vědomím, že jsou pro komunistický režim nepřijatelní, se o převzetí do KSA ani neucházeli. V úřednickém povolání ve Spolku československých bibliofilů a posléze jako spolupracovník Knihovny Národního muzea skončil obhájce K. H. Franka, ale též Jana Kaprase, Jiřího Stříbrného, Jiřího Havelky či Richarda Bienerta Kamill Resler (1893–1961).²²

Pro odlehčení doplním jednu úsměvnější historku. Podle vyprávění své dcery Anny Brejlové, jemuž jsem byl přítomen s dr. Jitkou Machovou, prý Zdeněk Stompfe, syn prvorepublikového presidenta Advokátní komory v Čechách Aloise Stompfeho (1868–1944), neznaje, jaký je vhodný oblek pro dělníka, který má působit v partě natěračů, přišel svoji první směnu v ČKD na radu své choti ve sportovním, tj. v jelenicovém saku, jaké se donedávna nosilo na golf.

Postup při likvidaci advokátních kanceláří se jistě lišil podle osob a místa likvidace. Jan Kober uvádí, že likvidátoři se chovali k likvidovaným slušně a kolegiálně, neplatilo to však jistě všeobecně.²³ Z vyprávění již zmiňované paní Anny Brejlové jsme spolu s dr. Jitkou Machovou vyslechli příběh o tom, jak Zdeněk Stompfe musel vyklidit kanceláře do tří dnů, jak spisy zaplnily celou předsíň bytu a jak klienti i nadále přicházeli v nočních hodinách plni strachu z policejní represe na konzultaci k tehdy již bývalému advokátovi. Z osobního spisu Františka Fouska je naopak patrné, že likvidátoři byli liknaví a likvidaci kanceláře oddalovali, takže podle dopisu místopředsedy KSA v Praze z 9. října 1951 knihovnímu oddělení Okresního soudu v Jablonci nad Nisou likvidace stále nebyla skončena.

Likvidace advokátních kanceláří za účinnosti zákona o advokacii definitivně uzavřena nebyla, stejně tak se nepodařilo formálně dořešit převody majetku, s nímž nakládalo Ústředí advokátních poraden. Tento i další problémy měly být vyřešeny až dalším zákonem o advokacii, který byl připravován v rámci tzv. právníké dvouletky a v Národním shromáždění byl projednán a usnesen dne 20. prosince 1951.

Zákon o advokacii č. 114/1951 Sb. podepsal opět mj. předseda Národního shromáždění Oldřich John, spolu s ním bývalý advokátní koncipient z let 1933–1939, v době podpisu zákona ministr spravedlnosti, povážskobystrický rodák Štefan Rais (1909–1975). Zákon o advokacii z r. 1951 vstoupil v účinnost dne 1. ledna 1952.

²² O něm blíže Tunys, L. Noc před popravou. K. H. Frank a jeho obhájce. Archivy promluví: Praha, 1995. Podle této knihy byl posléze natočen i český film Ex offio.

²³ Srov. Kober, cit. výše, pozn. č. 3, str. 136.

4. Období třídní „marxistické“ advokacie a počátků politického uvolnění (1. ledna 1952 – 18. července 1963)

Období let 1952–1963, jež jsem označil za období třídní „marxistické“ advokacie a počátků politického uvolnění, a které je vymezeno účinností zákona o advokacii z r. 1951, bylo poznamenáno především vrcholící vlnou politických procesů, závěrečnou etapou stalinismu a posléze kritikou kultu osobnosti, přijetím tzv. Socialistické ústavy č. 100/1960 Sb. a pozvolným politickým uvolňováním.

Zákon o advokacii z r. 1951 otevřel etapu, v níž byla advokacie zprvu silně přizpůsobována zájmu na tzv. upevnování socialistické zákonnosti. Tato floskule v sobě ovšem skrývala prvoplánovou proměnu advokacie v zástěrku, budící zdání, že v politických procesech je zachováno právo na obhajobu. Postavení advokáta v trestním, resp. politickém procesu bylo neskrývaně ideologicky popisováno tak, že byl v podstatě stírán formální rozdíl mezi úlohou prokurátora, soudce a obhájce. Tuto představu o postavení obhájce vyjádřil jeden z těch, kteří směli hájit před Státním soudem, advokát z Hradce Králové Alfred Jüttner, takto:

„Marxistický obhájce při výkonu svého povolání nemůže státi ideově na jiné základně než prokurátor nebo lidově demokratický soud. Z jeho projevů nemůže vzniknout podezření nebo dojem, že on zaujímá stanovisko nepřátelské socialismu a lidové demokracii, že jemu méně leží na srdci bezpečnost a zájem státu než prokurátorovi. Nemůže vzniknout dojem, že schvaluje trestné činy, stíhané zákonem, nebo že jenom zlehčuje jejich význam a nebezpečnost, že podceňuje socialistickou morálku nebo že otázky socialistické mravnosti jsou mu lhostejné. Kritika obhájce musí dokazovati stejné vlastenectví a oddanost myšlence socialismu, stejný přísný mravní socialistický názor jako u soudce a prokurátora.

Stranickost obhájcovy kritiky záleží ve vyloučení jakéhokoli dojmu vlačnosti, neutrality, objektivismu v zásadních otázkách. S tím je neslučitelný jakýkoli výraz obhájcovské oportunitivity v tom směru, že by obhájce přejímal názory a argumentaci obviněného a jeho okolí, nepřátelské a škodlivé státu. Takové chápání obhajoby škodí nakonec i zájmům obviněného, čehož se obhájce s hlediska své funkce v soudním procesu musí bezpodmínečně vstříhat. Snaha zalibiti se klientovi je šarlatánstvím kapitalistické advokacie, které přinášelo prospěch pouze kapitalistickému obhájci. Obhájce nového typu je si naopak vědom toho, že jeho činnost má sloužiti společnosti, která buduje socialismus, jinými slovy diktaturě proletariátu a jejímu boji proti silám a tradicím staré společnosti, že tedy on sám stojí nikoli nad tímto bojem jako pouhý pozorovatel, ale že je sám účastníkem, bojovníkem na straně spravedlnosti a pokroku.

Stejně ovšem nesmí obhájce z pouhého osobního pohodlí přejímati stanovisko prokurátora a neprovádět oprávněnou kritiku, jež je jeho povinností. [...] Obhájce je právě tak jako soud přesvědčen o posvátnosti socialistického vlastnictví.“²⁴

²⁴ Srov. Jüttner, A. Socialistický obhájce (Podnět k diskusi). Právník, 1952, č. 6, str. 516.

Pro potřeby stalinistických politických procesů byla advokacie doplňována o osoby, u nichž byla záruka naprosté loajality. Podle zákona o advokacii z r. 1951 musel zájemce o advokacii projít alespoň dvouletou právní praxí a složit odbornou zkoušku. Dále bylo požadováno československé občanství, právnické vzdělání, občanská bezúhonnost, oddanost lidově demokratickému zřízení a členství v advokátní poradně. Ministr spravedlnosti mohl prominout zčásti nebo zcela podmínky občanství, právnického vzdělání, předepsané praxe a složení odborné zkoušky. Advokátem se tak mohl stát nejen tzv. „ádékár“ (ADK – absolvent dělnických kurzů) bez maturity a se zkráceným právnickým vzděláním, ale i režimu oddaná osoba bez jakýchkoliv odborných předpokladů. Traduje se tak, že obhájce Artura Longena Jaromír Růžička (1917–2003), jehož na sněmu České advokátní komory v r. 1999 její tehdejší předseda Karel Čermák v Růžičkově přítomnosti označil za „prehistorického advokáta“,²⁵ se tak stal v r. 1952 za politické zásluhy advokátem dříve, než ukončil právní studia.

Dostáváme se tak k politickým procesům, které započaly – jak bylo již řečeno – v předcházejícím období a na počátku této etapy kulminovaly. Rozsah tohoto příspěvku mi nedovoluje věnovat se této problematice, která je zpracovávána samostatně, jinak než z užšího pohledu dějin advokátské profese v tomto období.

Na předním místě je v tomto kontextu zaměřena pozornost na advokáty, kteří byli zapsáni ve zvláštním seznamu obhájců před Státním soudem. V této skupině jsou zastoupeni jak advokáti, kteří vykonávali advokacii ještě na konci první Československé republiky, tak ti, kteří zahájili svoji advokátskou dráhu spojenou pak s rychlou politickou kariérou později. Do druhé skupiny patřil i pražský advokát Jiří Vízek (1913–1983).

Jiří Vízek, který byl mimo jiné pasivním obhájcem Závaše Kalandry souzeného k trestu smrti a Františky Zemínové odsouzené k těžkému žaláři na dobu 20 let v procesu s Miladou Horákovou a spol. či opata břevnovského kláštera Jana Opaska odsouzeného na doživotí, byl do seznamu advokátů zapsán 10. října 1944. Od března 1946 byl sociálním demokratem, poté se koncem června stal členem KSČ. K uvedeným „obhajobám“ nebyl ostatně vybrán náhodou, věděl se o něm, že se „před státním soudem celkem osvědčil“.²⁶ Není pak ani divu, že se stal prvním předsedou nově vytvořeného vrcholného orgánu československé advokacie, Ústředí advokátních poraden.

Zákon o advokacii z r. 1951 změnil strukturu advokátní organizace. Základní jednotkou se staly advokátní poradny (dále jen „AP“). Ty byly pracovním kolektivem tvořeným vedoucím, advokáty, advokátními koncipienty a ostatními

²⁵ Protokol z jednání sněmu je k dispozici v České advokátní komoře, této situaci jsem byl osobně přítomen a mezi advokáty je v širším povědomí.

²⁶ Z dopisu státního prokurátora z 2. května 1950 Štefanu Raisovi cituji podle: Kaplan, K. Největší politický proces M. Horáková a spol. Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd: Praha, 1995. Zde jsou uvedena i další jména advokátů, kteří se „celkem osvědčili“.

spolupracovníky. Advokátní poradny byly právníckými osobami, jim náležela i odměna za úkony právní pomoci poskytnuté advokáty. Advokátní poradny též snáze dokončily likvidaci advokátních kanceláří tam, kde ji nedokončili advokáti-likvidátoři.

Advokátní poradny potom nejednou sídlily v prostorách, v nichž předtím byla situována významná advokátní kancelář. Typickým příkladem byly např. advokátní poradny na pražském Malostranském náměstí, kde míval kancelář prezident Komory Antonín Klouda, či v pražské Mezibranské ulici, kde míval kancelář prezident Komory Alois Stompfe. Advokátní poradny se bezostyšně chopily nejen prostor, ale též obrazů, nábytku a zařízení.²⁷

Činnost AP řídilo a výkon advokacie organizovalo a kontrolovalo Ústředí advokátních poraden. Sídlem Ústředí byla Praha, resp. Kaňkův dům.

Dne 11. března 1952 ministerstvo vnitra oznámilo výnosem, založeným ve sbírce listin u knihovní vložky č. 118 pozemkové knihy pro katastrální území Praha – Nové Město, že jako nejvyšší nadační Úřad zrušilo „Dr. Jana Kaňky nadaci pro ctihodné chudé advokáty, kteří vykonávali povolání své v Království českém, jakož i pro chudé vdovy a chudé sirotky takových advokátů“ a převedlo majetek této nadace, jímž byl dům čp. 118 s pozemkem číslo parcelní 830 katastrální území Praha – Nové Město se všemi právy a závazky do vlastnictví Ústředí advokátních poraden.

Orgány Ústředí advokátních poraden byli plenární schůze vedoucích AP a delegátů z řad ostatních členů kolektivů AP, výbor, předseda a jeho náměstkové. Předsedou byl, jak bylo již řečeno, do r. 1958 Jiří Vízek, kterého vystřídal do konce tohoto období českobudějovický advokát Otomar Boček.

Vrchní dohled na výkon advokacie, činnost AP a Ústředí advokátních poraden příslušel ministru spravedlnosti. Ten mohl z důvodu obecného zájmu zrušit, změnit nebo zastavit výkon usnesení nebo opatření Ústředí advokátních poraden. Pro přípravu politických procesů bylo důležité, že ministr spravedlnosti mohl z důvodu důležitého státního zájmu zprostit advokáta závazku mlčenlivosti.

Advokáty, kteří byli při formálně nevyhlášené existenci principu *numerus clausus* připuštěni k výkonu advokacie, lze v zásadě rozdělit na skupinu těch, kteří spolupracovali s režimem, a těch ostatních. Kariéerně se – jak dokumentují již příklady Jiřího Vízka či Otomara Bočka – dařilo samozřejmě jen těm, kteří byli pokládáni za příslušníky oné „zasloužilejší“ skupiny. Jiří Vízek po odchodu z funkce předsedy Ústředí advokátních poraden stál v čele pražské AP č. 1, která patřila k těm z mála vyvolených, jimž bylo povoleno věnovat se mezinárodní agendě, a sám se stal specialistou v oboru průmyslových práv.

²⁷ Ironií osudu pak byly mnohde movité věci z majetku předúnorových advokátů či komor „prodány“ v rámci privatizace advokacie podle § 49 odst. 1 zákona č. 128/1990 Sb. o advokacii. Tato varianta nastala ostatně i v případě existujících originálů portrétů prezidentů pražské komory.

Vedoucími řady dalších AP se stali advokáti ze seznamu obhájců před Státním soudem. O tom, že místo vedoucího AP neměl nikdo jisté, svědčí např. případ bývalého poslance Národního shromáždění Miroslava Jelínka (1900–?), který byl v únoru 1953 z této „funkce odvolán“ a následně byl k 1. lednu 1955 zproštěn funkce vedoucího AP v Kolíně a přijat za řadového člena AP v Jihlavě, kde byl tehdy vedoucím již zmiňovaný Jaromír Růžička. Ten pak v kádrovém posudku Miroslava Jelínka z 1. října 1955 mj. napsal, že „*poměr ke straně kladný, snad v poslední době, pravděpodobně v důsledku kolínských neshod, poněkud ustrašený. [...] Některé pozůstatky sociáldemokratismu, které se dle doslechu projevovaly i v Kolíně, bude nutno soudružskou kritikou odstraňovat*“, a v dodatku poznamenal, že „*bude napříště zapotřebí, aby vedoucím, do jejichž poraden byl přeložen bývalý vedoucí jiné poradny jako člen nebo kteří v poradně, ve které byli dříve vedoucími, jako členové zůstali, byl předán i kádrový materiál o býv. vedoucích, neboť není jednoduché a zvláště v tak krátké době, jako v případě s. Dr. Jelínka, podati odpovědný a kritický posudek*“.²⁸

Advokáti ze skupiny, která s režimem nespolečně pracovala aktivně, byli pod stálou kontrolou, nezřídka byli vystavováni i různým provokacím, které mohly mít následně až fatální důsledky. Svědčí o tom i text hlášení, které učinil 22. června 1953 jeden brněnský advokát:

„*Ve čtvrtek dne 18. června 1953 odešel jsem normálně v 7 hodin ráno do poradny. Toho dne nebyla má manželka doma, ježto odjela se svou neteří Martou Kalivodovou den předtím do Klokočova u Suchdolu, odkud se vrátila v pátek dne 19. června 1953 večer. Po jejím příjezdu v sobotu dne 20. června 1953 jsem se dověděl, že ve čtvrtek dne 18. června 1953 přišla před 8 hodinou do mého bytu dosud mně neznámá paní. Doma byla jen 14letá dcera Jiřina, ona paní jí řekla své jméno, které však dcerka mezitím úplně zapomněla, a odevzdala jí ‚pro pana doktora‘ pět lahví vína a cep salámu. Poněvadž byl dlouhý den, neměl jsem příležitost s dcerou hovořiti, také v pátek nepřišla řeč na věc, teprve manželka objevila ve špižírně lahve vína a načatý salám, neboť děti v její nepřítomnosti salám konsumovaly. Dodávám, že starší dcera Milica je na 14denní brigádě v Tatrách a kromě dcery Jiřiny byl doma jen 9letý syn Arnošt. Nepochybně jde o dar v souvislosti s výkonem advokacie, a zatím jsem nezjistil, o koho by se mohlo jednat, ježto patrně u mne byla manželka některého z klientů, takže ji neznám. Pokusím se věc vyšetřiti. Salám i víno jsou k dispozici potud, že víno mohu vrátiti nebo odevzdati a salám nahradím.*“²⁹

K jistému uvolnění došlo postupně v zásadě po zahájení kritiky kultu osobnosti. Ústava č. 100/1960 Sb. deklarovala, že socialismus byl vybudován, zároveň v čl. 4 zakotvila vedoucí úlohu Komunistické strany Československa, která pak byla „ústavním principem“ i ve vztahu k advokacii až do pádu komunistického režimu.

²⁸ Kopii citovaného kádrového posudku mám k dispozici od některého z účastníků II. konference o historii advokacie.

²⁹ Kopii citovaného protokolu mám k dispozici od pražského advokáta Jaroslava Procházky.

Na začátku 60. let 20. století se dočkali amnestie nespravedlivě odsouzení, mezi nimi v r. 1960 i syn Antonína Kloudy Jiří Klouda (1903–1983).³⁰

Počátek 60. let 20. století byl i obdobím příprav kodifikací tzv. středního práva a s nimi souvisejících zákonů. K těm patřil posléze i zákon o advokacii č. 57/1963 Sb. V závěrečné etapě tohoto období se začala měnit i personální skladba advokacie. K těm, kteří byli převzati do KSA po 1. lednu 1949, a těm, kteří do advokacie přišli v počátku 50. let v souvislosti s politickými procesy, přibyla nejmladší generace, kterou tvořili absolventi právnické fakulty, často i nestraníci, začínající vesměs na umístěnkou ve venkovských advokátních poradnách (Karel Čermák (nar. 1934), Otakar Motejl (nar. 1932), Jiří Klouza (1935–2004),³¹ Václav Mandák (nar. 1933) aj.).³² Doba, v níž se mohlo začít otevřeněji mluvit o dosavadní roli poúnorové advokacie, však měla teprve přijít.

5. Socialistická advokacie před tzv. Pražským jarem, v jeho průběhu a počátcích normalizace (19. července 1963 – 31. prosince 1975)

Jak již je patrné i z vymezení této etapy, bylo mezi hledisky pro stanovení periodizace upřednostněno hledisko účinnosti zákona o advokacii z r. 1963 před variantou periodizace vycházející z vývoje událostí v dobovém Československu. Za těchto okolností je třeba předně říci, že rámec právní úpravy zůstal sice stejný, poměry v advokacii se přitom měnily přiměřeně změnám poměrů v tehdejší státě i společnosti. Od počátku tohoto období pokračovalo politické uvolnění, které se projevilo i v revizi politických procesů z 50. let 20. století a v advokacii vyvrcholilo kritikou postojů advokacie a advokátů v období těchto procesů, která kulminovala v roce 1968. K zastavení tohoto procesu došlo po srpnové okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy a bylo posléze těm, kteří kritiku otevřeli, mnohdy přičteno k tíži v období normalizace.

Dobový rámec by pak nebyl úplný bez připomenutí kodifikací občanského, trestního, pracovního a hospodářského práva a procesních předpisů, které byly přijaty v první polovině 60. let 20. století souběžně se zákonem o advokacii z r. 1963, jakož i předpisy o organizaci justice včetně státního notářství a prokuratury. V r. 1968 pak byla vyhlášena československá federace, jejíž existence se v plném rozsahu promítla do organizace advokacie až v zákonech o advokacii českém a slovenském z r. 1975.

³⁰ O něm srov. i heslo Klouda Jiří, in: Tomeš J. a kol., Český biografický slovník XX. století, III. Paseka: Praha, 1999, str. 83. Tento biografický slovník přináší i řadu dalších údajů, jež jsem si tu ověřoval při psaní tohoto příspěvku.

³¹ Srov. Čermák, K. Na JUDr. Jiřího Klouzu, velkou osobnost české advokacie 20. století, už jen vzpomínka, Bulletin advokacie, 2005, č. 1, str. 5.

³² Srov. např. Kalenská, R. Lexikon Otakara Motejla. Nakl. Lidové noviny: Praha, 2006. Od všech jmenovaných osobností vím o této okolnosti i z jejich vyprávění.

Organizační struktura advokacie podle zákona z r. 1963 vycházela z nového územního členění státu po roce 1960. Advokátní poradny zůstaly zachovány pouze jako pracovní kolektivy bez právní subjektivity. Byly zřízeny v okresech, v Praze či Brně v městských obvodech. Zákon umožňoval i zřízení specializovaných AP, např. pro mezinárodní agendu, kterou tak v Praze zalištovaly AP č. 1 a AP č. 10.

Advokáti se sdružovali v Krajských sdruženích advokátů (dále jen „KSA“), v Praze bylo na úrovni KSA Městské sdružení advokátů. KSA, resp. MěSA měla právní subjektivitu jako tzv. socialistické organizace. Orgány KSA byly členská schůze advokátů, výbor zásadně o pěti, v Praze o sedmi členech, a předseda volený výborem z jeho členů.

V čele československé advokacie stálo Ústředí československé advokacie (dále jen Ústředí), jehož orgány byly celostátní konference delegátů volených na členských schůzích KSA, výbor Ústředí, pětičlenný slovenský výbor s předsedou zvoleným z jeho středu a předseda a dva místopředsedové Ústředí československé advokacie, volení výborem Ústředí z jeho členů. Po celou tuto etapu byl předsedou Ústředí československé advokacie pražský advokát Zdeněk Hrazdira (1925–2000).

Pro přístup k povolání advokáta platil princip *numerus clausus*, o počtech rozhodoval výbor Ústředí. Prominutí podmínek pro přístup k povolání advokáta, mezi nimiž bylo namísto zkoušky závěrečné hodnocení, bylo s výjimkou československého občanství svěřeno výboru Ústředí.

Zákon o advokacii z r. 1963 obsahuje v partiích o úkolech advokacie a o právních poměrech advokátů kromě obvyklých své době odpovídajících ustanovení i některé normy, jež měly navozovat dojem, že Československá socialistická republika je právním státem. Jednalo se např. o ustanovení, podle něhož byla advokacie deklarována jako jedna ze záruk důsledného uskutečňování ústavního práva obviněného na obhajobu. Zákon je však třeba číst se zřetelem na čl. 4 Ústavy z r. 1960 a s posuzováním toho, s jakou intenzitou byla vedoucí úloha KSČ v té které etapě realizována. Obdobně jako v celé společnosti i v advokacii platila mezi intenzitou realizace vedoucí úlohy strany a snahou o vytvoření relativně demokratického prostředí nepřímá úměrnost.

Rok 1963 byl nejen rokem vydání zákona o advokacii, od února 1948 v pořadí již třetího. Dne 9. prosince 1963 byla udělena milost Jiřímu Křížkovi, vězení opouštěli i další předúnoroví advokáti. Jak bylo již řečeno, některým v 50. letech 20. století perzekuovaným advokátům či advokátním koncipientům bylo umožněno, aby se stali advokáty.

Z běžné advokátní agendy, která se ustálila již na konci předchozího období na věcech trestních, občanskoprávních, rodinných a pracovních, vybočovaly věci rehabilitační. V těch byli činní advokáti – vzato z hlediska zahájení výkonu advokacie – všech skupin i generací. Na rehabilitaci Heliodora Píky se tak podí-

lel jeho obhájce z původního procesu Rostislav Váhala. Jiří Klouda, o němž byla řeč výše, byl rehabilitován v únoru roku 1968.³³

V otázkách palmárních i nadále platilo, že platby klientů byly příjmem advokátní právnické osoby, tj. v tomto období KSA. Na faktickou existenci stínové ekonomiky reagovalo ustanovení zákona z r. 1963, dle něhož advokát, advokátní čekatel ani jiný pracovník sdružení nesmí získat v souvislosti s poskytováním právní pomoci pro sebe ani pro jiného majetkový prospěch.

To, co bylo započato v oblasti rehabilitací a uvolňování poměrů v advokacii od počátku 60. let 20. století, kulminovalo v předsrpnovém období roku 1968. V této etapě vyvíjelo aktivitu směřující k demokratizaci zejména Městské sdružení advokátů v Praze, jehož předsedou byl zvolen nestraník Karel Čermák. Dobové úvahy o potřebě nezávislosti advokacie vyjádřil v rozhovoru pro časopis Reportér předseda Ústředí československé advokacie Zdeněk Hrazdira. Na otázku, co pokládá za nejdůležitější při přípravách nového zákona o advokacii, odpověděl:

„Nezávislost advokátů a jejich orgánů. Advokáti zastupují takřka výlučně oprávněné zájmy jednotlivců – občanů. Dostávají se při tom zákonitě do role profesionálních kritiků činnosti a rozhodování státních orgánů. Mají-li tuto funkci skutečně plnit, musí být na státních orgánech nezávislí, musí být odstraněna jakákoliv možnost administrativních zásahů třeba do kádrových otázek advokacie, které zejména v padesátých letech byly dost časté.“

Dosud je ze zákona advokacie podrobena dohledu ministra spravedlnosti, již v akčním programu KSČ je vysloven požadavek její nezávislosti. S tím hluboce souhlasím. Za činnost advokacie by skutečně měly být odpovědní jen její demokraticky zvolené orgány.

Ještě bych chtěl na závěr podotknout, že to, co jsem zde vlastními slovy a populárně vyložil, i mnoho dalších námětů k systému záruk občanských práv vyjádřila advokacie jako celek již ve svém dopise adresovaném soudruhu Dubčekovi 7. března t. r. Nejde tedy jen o má osobní stanoviska – ale možno říci, o názory celé advokacie.“³⁴

Představy o nezávislosti advokacie však měly zůstat ještě po více než dvacet let nenaplněny. Dne 21. srpna 1968 vstoupila na československé území okupační vojska. Srpnové události předznamenaly změny v personálním obsazení orgánů advokacie,³⁵ odchody některých advokátů jak z profese, tak i z tehdejšího Československa do posrpnové emigrace.

V období politických prověrek a represí vyvstala kromě trestních věcí s politickým kontextem i řada pracovních sporů, které vedly osoby z politických důvodů propouštěné ze zaměstnání. Mezi advokáty, kteří v těchto věcech vystu-

³³ Srov. Černý, cit. výše, pozn. č. 19, str. 330.

³⁴ Srov. O zárukách zákonnosti (rozhovor se Z. Hrazdirou), Reportér č. 28/1968, str. 7.

³⁵ Zde nutno poznamenat, že Zdeněk Hrazdira zůstal v čele Ústředí až do r. 1986, ve funkci předsedy MěSA byl naopak záhy vystřídán Karel Čermák.

povali nebojácně, patřili mj. i pražští advokáti Dagmar Burešová (nar. 1929)³⁶ a Otakar Motejl. Na druhé straně je známo, že trestní řízení ve věci opuštění republiky se postupně mnohde stávala formalitou dovedenou až tak daleko, že soudce vyplnil s vědomím ustanoveného obhájce v kanceláři protokol o hlavním líčení, které se vůbec nekonalo.

Lze říci, že po srpnu 1968 se advokacie ocitla jako málo početná skupina právníků bez markantního vlivu mimo zájem dobového režimu. Ti, kteří se rozhodli pro politickou kariéru, volili jiné právní profese. Ostatně ani nové zákony o advokacii po vzniku federace nebyly prioritou, takže na jejich vydání došlo až v r. 1975.

6. Advokacie v období normalizace (od 1. ledna 1976 do pádu totalitního režimu)

Závěrečné předlistopadové období bylo téměř symbolicky spojeno s osobou Gustáva Husáka, který se v r. 1975 stal prezidentem republiky a v této funkci setrval až do konce totalitního režimu. I Gustáv Husák měl za sebou krátkou životní etapu, kterou strávil v advokacii, i on se však k tomuto působení veřejně nehlásil.

Pro období ohraničené účinností zákona o advokacii z r. 1975 na straně jedné a pádem totalitního režimu na straně druhé je mj. charakteristické, že zejména po Chartě 77 začala další etapa politických procesů, že v advokacii vedle sebe působili odpůrci režimu, vyhraněně politicky neprofilovaní advokáti i advokáti spolupracující s režimem v různých podobách včetně vědomé spolupráce se Státní bezpečností.

Zákon o advokacii z r. 1975 platil – na rozdíl od všech svých poúnorových předchůdců – pouze v českých zemích. Organizační struktura advokacie byla v hlavních rysech převzata v podobě dané zákonem z r. 1963 a dále přizpůsobena federativnímu uspořádání ČSSR a hlouběji propracována. Konference české advokacie tak navíc volila i členy revizní komise a kárné komise. Předsedou Ústředí české advokacie byl do r. 1986 Zdeněk Hrazdira, kterého ve funkci vystřídal berounský advokát Drahomír Korček (nar. 1947).

Vztah advokáta a KSA se stále více přibližoval pracovnímu poměru, zákon zakotvoval např. i účast Revolučního odborového hnutí při zániku členství v KSA. Počty advokátů byly i nadále regulovány. Absolventi právnických fakult měli minimální šanci stát se advokátními koncipienty, mnozí se tak o to neucházeli, jiní (např. Pavel Valoušek, Ladislav Krym, Vladimír Koval, Vladimír Zeithaml aj.) začínali v místech vzdálených svým představám pouze s mlhavou nadějí, že budou moci advokacii v budoucnu vykonávat v místech podle svého výběru.

³⁶ Srov. Vysoké státní vyznamenání JUDr. Dagmar Burešové. Bulletin advokacie, 2003, č. 2, str. 64.

Nelze přehlédnout, že koncem sedmdesátých let dosáhli předúnoroví advokáti důchodového věku. Advokacie tak při ustáleném počtu advokátů věkovým průměrem mládlá, a zákonitě tak ztrácela stavovskou historickou paměť.

Z důvodu nízkého počtu advokátů v 80. letech 20. století se zejména ve smluvní agendě, občanskoprávních a pracovních věcech rozmáhala pokoutnictví ze strany zejména podnikových právníků, ze strany mnoha soudců mlčky tolerované a s ohledem na dobové okolnosti nikoliv zavržením hodné, ba naopak „klienty“ hojně využívané. Těto činnosti se tehdy věnovala i řada právníků, kteří se záhy po pádu totalitního režimu úspěšně etablovali jako advokáti.³⁷ Za tzv. perestrojky se dokonce objevil i pokus umožnit v omezené míře neadvokátům poskytovat právní pomoc legálně. Další změnou se měla stát úprava povolání podnikového právníka, resp. fungování právních útvarů v tzv. socialistických organizacích.

Z politických procesů této doby patří k nejvýznamnějším procesy se signatáři Charty 77. Jedním z těch, kteří byli takto souzeni, byl i pozdější prezident republiky Václav Havel.³⁸ Při pokusu o srovnání role obhájců v těchto procesech s obhájci v procesech stalinistických je patrný posun v tom směru, že advokáti činní v procesech normalizačních neměli předem nadiktovaný scénář, nicméně jejich možnost ovlivnit výsledek, či dokonce dosáhnout zprošťujícího rozsudku byla minimální. I v ostatních trestních věcech bývalo tehdy většinou rozhodováno podle obžaloby.

Traduje se, že právě v politických procesech obhajovali i advokáti spolupracující se Státní bezpečností. Traduje se též, že výbor Ústředí české advokacie, který tehdy měl zákonně oprávnění zprostit advokáta povinnosti mlčenlivosti, žádného advokáta této povinnosti nezprostil.

Advokátní agenda se nově rozrostla o vymáhání pohledávek pro socialistické organizace, v ostatním záběr zůstal nezměněn. Vzhledem k tomu, že v této etapě nedošlo k podstatnějším změnám právních předpisů upravujících oblasti, v nichž vystupovali advokáti, stávala se agenda typově stereotypnější a rutinnější. V advokátních poradnách tak vedle sebe bez obav z vážnější konkurence mohli působit advokáti různých profesních kvalit, výkonnosti apod. I tentokrát platilo, že podoba advokacie odpovídala podobě dobové společnosti.

Na předlistopadovou advokacii pak mohou i podle mého zjištění ti, kteří v ní působili, vzpomínat z různých pohledů, počínaje jistou dávkou nostalgie a konče kritickým odsudkem. „Bájně vyprávějším starcům“ – pokud se kloní k oné nostalgii – doporučuji při rozhovoru položit dvě řečnické otázky. Prvá, týkající se jich samých, budiž směřována k tomu, zda jim vadí dnešní advokátova nezá-

³⁷ Vzpomínám si, jak jsme s kolegou Jaroslavem Procházkou řešili otázku tzv. „vinklářské substituce“ tím, že nám naši zmocnitelé odvolávali a znovu udělovali plnou moc k zastoupení. V některých případech soudy, aby připustily obecného zmocněnce, požadovaly souhlas zaměstnavatele a potvrzení, že je čerpána dovolená.

³⁸ Podrobněji srov. část Reálie, in: Havel, V. Dopisy Olze. Atlantis: Brno, 1990, str. 363–387.

vislost a preferovali-li by hypotetický návrat do advokátní poradny z počátku listopadu 1989, druhá otázka nechť pátrá po tom, zda v dobové společnosti mohla být advokacie v pravém slova smyslu pokládána za noblesní povolání...

7. Závěrečné úvahy

Pozorný čtenář si poté, kdy shledal, že se tento příspěvek chýlí k závěru, jistě všiml, že se zde – ač v úvodních úvahách byl o takovém pojetí historie advokacie učiněn náznak – až na několik jmen a osudů jejich nositelů nedozvěděl příliš mnoho o biografiích advokátů činných v letech 1948–1989.

Nehodlám se ukrýt za omluvu, že mi něco takového rozsah příspěvku nedovolil. Jsem přesvědčen o tom, že ani sebelepší ucelený soubor životopisných údajů není pro poznání úlohy advokacie v období totalitního režimu nejdůležitějším či významně relevantním informačním zdrojem. Předpokládám naopak, že předložený výklad přiblížil čtenáři to, jak advokacie jako profese a právníký stav byla totalitním režimem jako „třídní nepřítel“ promyšleně, od samého začátku, postupně a systematicky z nezávislé instituce a profese ve službách spravedlnosti proměněna zprvu v zástěrku pro předstírání toho, že právo na obhajobu je chráněno i v komunistickém režimu, posléze v trpěné na okraj zájmu odstrčené právníké povolání, které jistě nikoliv zásluhou komunistické ideologie, ale spíše díky pomalu zapomínané tradici bylo v zasutém povědomí vnímáno jako profese, která bývala noblesním povoláním.

To, co bylo řečeno o tom, jak přistoupil totalitní režim k advokacii, je jistě mementem využitelným pro výchovu k ochraně demokracie. Historie advokacie ale nekončí výkladem o advokacii jako profesi, stavu a instituci. Badatelé, kteří budou zpracovávat medailonky advokátů působících v daném období, se jistě při hodnocení jednotlivých osobností bez jejich zasazení do rámce, který jsem se zde pokusil k diskuzi nastínit, neobejdou.